

THE ROLE OF INNOVATION IN STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY

ROLA INNOWACJI W UMACNIANIU BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO

ABSTRACT

Economic security is a broad term because of the level it concerns. In the macro scale there exist attributes which are different than these of micro level. The macro level concerns mainly social security and thus many of prominent international institutions construct their indicators of such a security. At the micro level the most important is economic security of enterprises. Today economic security must have dynamic character to cope contemporary challenges.

One of such a factor is innovation. These are dynamic capabilities of enterprise which create an organisation prepared for changes. The same process ought to be at the macro level.

STRESZCZENIE

Bezpieczeństwo ekonomiczne jest pojęciem pojemnym i niejednoznacznym ze względu na podmiot, którego dotyczy. W makroskali bezpieczeństwu ekonomicznemu przynależą inne atrybuty niż w przypadku bezpieczeństwa rozpatrywanego w mikroskali, a dotyczącego przedsiębiorstwa, rodziny czy poszczególnych jednostek. Wskaźniki ilustrujące stan bezpieczeństwa ekonomicznego w poszczególnych częściach świata i krajach konstruowane są przez różne organizacje na szczeblu międzynarodowym – za to bezpieczeństwo odpowiadają władze publiczne.

W skali mikroekonomicznej idzie głównie o bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstw.

Dzisiejsze wyzwania powodują, że bezpieczeństwu ekonomicznemu należy nadać dynamiczny charakter. Takim dynamizującym czynnikiem są innowacje. Dynamiczne zdolności przedsiębiorstw tworzą organizacje w gotowości do zmian, podobnie jak powinno się to dziać na szczeblu makroekonomicznym.

KEYWORDS: *economic security, economic security indices, business security, innovation, fields for innovation, dynamic capabilities, standby organization*

SŁOWA KLUCZOWE: *bezpieczeństwo ekonomiczne, indeksy bezpieczeństwa ekonomicznego, bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstwa, innowacje, pola innowacji, dynamiczne zdolności, organizacja w gotowości*

WPROWADZENIE

Bezpieczeństwo ekonomiczne jest pojęciem pojemnym i niejednoznacznym ze względu na podmiot, którego dotyczy.

Inne atrybuty zawierają się bowiem w bezpieczeństwie ekonomicznym, gdy chodzi o makroskalę, tj. bezpieczeństwo państwa, regionu czy wręcz międzynarodowe – globalne, a inne, gdy chodzi o skalę mikro, tak jak w przypadku bezpieczeństwa przedsiębiorstwa, rodziny czy poszczególnych jednostek.

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE W SKALI MAKROEKONOMICZNEJ

Większość definicji w literaturze ekonomicznej odnosi się do bezpieczeństwa ekonomicznego w kontekście zaopatrzenia socjalnego, a więc pewności uzyskania dochodów, trwałych stosunków pracy, zapewnienia opieki zdrowotnej, a w krajach słabo rozwiniętych do bezpieczeństwa ekonomicznego zalicza się zaopatrzenie w wodę. Autorzy zajmujący się tymi problemami są świadomi poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego odpowiadającego stopniowi zaawansowania ekonomicznego danej gospodarki.

Budowane są indeksy bezpieczeństwa ekonomicznego przez różne liczące się ośrodki naukowe, statystyczne, wliczające w zakres tego bezpieczeństwa różne składowe. Owe składowe pokazują, jak niejednoznaczne są wyznaczniki bezpieczeństwa ekonomicznego, jak związane są z poziomem rozwoju kraju, systemem ekonomicznym, jak ewoluują w miarę zmieniających się warunków.

I tak, w Raporcie OECD (2004, *The Security Economy*, OECD), poświęconym bezpieczeństwu gospodarki, autorzy proponują rozpatrywanie

bezpieczeństwa jako idei nakierowanej na zaspokojenie popytu na produkty i usługi zapewniające owo bezpieczeństwo (głównie fizyczne, jednostek i organizacji). Termin „bezpieczna gospodarka” Raport kojarzy zaś z koncepcją wszelkiej działalności zabezpieczającej przed ryzykiem lub redukującej wszelkie formy ryzyka dla życia i własności. Autor Raportu łączy pojęcie bezpieczeństwa z odpowiedzialnością władz publicznych, prywatnych instytucji ochronnych, z posługiwaniem się odpowiednimi służbami wraz z ich nowoczesnym wyposażeniem dla ochrony bezpieczeństwa. Jest to więc głównie bezpieczeństwo polityczne, zapewniające obywatelom spokój i szanse na normalne życie.

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża w Genewie (2008, Comité International de la Croix Rouge, Geneve, CICR) definiuje bezpieczeństwo ekonomiczne jako sytuację jednostki – obywatela, organizacji, gminy, która na trwałe jest w stanie stosownie do swojego statusu, norm kulturowych i podstawowych potrzeb realizować swoje wydatki. Ale to władze publiczne są odpowiedzialne za zmniejszanie niebezpieczeństwa kryzysu i pozbawianie tym samym tych jednostek możliwości realizowania swoich planów.

Wiele szacownych instytucji amerykańskich buduje własne indeksy bezpieczeństwa ekonomicznego, kładąc jednakże głównie nacisk na kwestie społeczne, a szerzej – skali socjalnego dobrobytu. Ten społeczny wymiar ma trzy główne filary:

- szanse na uzyskanie dobrego wykształcenia, istnienie sprawnego i dobrego systemu edukacji oraz uzupełnianie wiedzy (*Pew Charitable Trust, American Enterprise Institute, Brookings Institution, Heritage Foundation, Urban Institute*),
- odpowiedni poziom dochodu na rodzinę pozwalający na oszczędności na edukację i inne rodzinne potrzeby (*Demos and Brandeis University's Institute on Assets and Social Policy*),
- system ochrony zdrowia, promocja zdrowego trybu życia, obniżanie różnego rodzaju ryzyka dla zdrowia (jw.).

Autorzy tych wskaźników nazywają je indywidualnymi aktywami rodziny i jednostki. Ale zbudowanie takich aktywów wymaga polityki publicznej

w dziedzinie ochrony. Władza publiczna przy tym to nie tylko centrum, ale także środowiska lokalne, partnerstwo dla rozwoju – między biznesem, trzecim sektorem a władzą. W takim rozumieniu budowanie bezpieczeństwa ekonomicznego staje się wyzwaniem dla wielu środowisk i wielu aktorów o różnych rolach (2014, *The Cornerstones of Economic Security for Resilient Workers*, National Governors Association Center for Best Practices, US, s. 12–16).

New America Foundation's Nex Social Contract Initiative identyfikuje bezpieczeństwo ekonomiczne z budowaniem dobrobytu i rozwoju ekonomicznego. Za kluczowe elementy prowadzące do powodzenia tych procesów organizacja ta uważa:

- dostępność ekonomiczną do dóbr i usług (poprzez dostęp do własności lub kredytu), zdolności (poprzez edukację i doświadczenie w pracy),
- wsparcie socjalne (podczas okresów niezdolności do pracy),
- wolność (rozumianą jako swobodę wyboru pracy),
- adekwatność wynagrodzenia zapewniającego utrzymanie po zakończeniu zatrudnienia bez korzystania ze wsparcia publicznego.

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE PRZEDSIĘBIORSTW

Duża część literatury skupia się na bezpieczeństwie ekonomicznym przedsiębiorstw. Jest to o tyle uzasadnione, że to przedsiębiorstwa pracują na dobrobyt każdego kraju, kreują zatrudnienie i płacą wynagrodzenie za pracę pracownikom, stwarzając poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego zatrudnionym i ich rodzinom, przedsiębiorstwa są też odbiorcami decyzji władz publicznych w dziedzinie polityki gospodarczej i społecznej, a także są na pierwszym froncie reakcji w różnych sytuacjach kryzysowych. Dlatego waga bezpieczeństwa ekonomicznego każdego przedsiębiorstwa jest nie do przecenienia.

Autorzy skupiają się zatem na wyeksponowaniu bezpieczeństwa ekonomicznego jako formy rozwoju w długim okresie, rozumiejąc, że oznacza ono stan zapewnienia siły żywotnej przedsiębiorstwa i jego interesów oraz ochronę przed zewnętrznymi i wewnętrznymi zagrożeniami. Inni wiążą bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstw ze zdolnością do odparcia różnych form ryzyka, zagrożenia i kryzysu.

Zdefiniowanie bezpieczeństwa ekonomicznego przedsiębiorstwa czy ogólnie – organizacji wskazuje na szeroki zakres tego pojęcia i tak też różne

jego aspekty są ujmowane. Niektórzy autorzy utożsamiają bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstwa z formą prawidłowego rozwoju i czynnikami prowadzącymi do osiągnięcia takiego stanu. Jest to podejście funkcjonalne, które ponadto włącza aspekt konkurencyjności (budowę przewagi), harmonizacji interesu przedsiębiorstwa z jego otoczeniem.

Inni autorzy w centrum rozważań nad bezpieczeństwem ekonomicznym przedsiębiorstwa stawiają zdolność oparcia się wszelkim zagrożeniom, stąd głównymi instrumentami są prewencja, ochrona przed ryzykiem i negatywnym wpływem zagrożeń.

Jeszcze inni łączą obydwa podejścia, uważając, że przedsiębiorstwa muszą aktywnie skupić się przy zagrożeniach na działaniach ochronnych, funkcjonalnie zaś pozycja bezpieczeństwa ekonomicznego jest budowana poprzez stan zasobów, stanowiący komponent tego bezpieczeństwa. Oznacza to, że na dobro bezpieczeństwa ekonomicznego pracują zasoby zarówno techniczne, finansowe, jak i intelektualne, środowiskowe, a także należące do władzy: kwestie polityczne, prawne.

W tym znaczeniu stan bezpieczeństwa ekonomicznego przedsiębiorstwa mierzy się wskaźnikami poprawności jego gospodarowania w danym zmieniającym się otoczeniu, jego siły ekonomicznej, co można wyrazić stopą wzrostu nakładów; stanem zadłużenia przedsiębiorstwa; wysokością obrotów handlowych; produktywnością siły roboczej; wartością dodaną na jednego zatrudnionego; wysokością zysku, a także miejscem na rynku (obszarem zajmowanym na rynku).

Tak czy inaczej, należy podkreślić, że utrzymanie i budowa bezpieczeństwa ekonomicznego przedsiębiorstwa zależą od jakości pracy i kompetencji zarządzających oraz od ich współpracy z personelem. Ważną funkcję do spełnienia mają także władze publiczne.

ROLA WŁADZ PUBLICZNYCH W TWORZENIU BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO

Jeśliby szukać punktów wspólnych w zdefiniowaniu bezpieczeństwa ekonomicznego w kontekście powyższych stwierdzeń, to należałoby powiedzieć, że bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza stan, w którym jednostka, osoba prawna lub terytorium mają poczucie zbliżone do pewności, iż dysponują i będą dysponować wystarczającą ilością środków i zasobów na

pokrycie dotychczasowych potrzeb i że nie występują sytuacje na tyle ryzykowne, że mogłyby pozbawić owe podmioty ich środków czy zasobów.

W takim wymiarze bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza:

- stabilność funkcjonowania,
- zdolność i potencjał do realizacji celów,
- możliwości ograniczania ryzyka,
- możliwości rozwoju, budowy dobrobytu,
- z punktu widzenia potrzebnych środków – możliwości ich pozyskania, prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka (jest prawie niemożliwe).

Rola władz publicznych w odpowiedzialności za budowanie i utrzymanie bezpieczeństwa ekonomicznego każdego społeczeństwa sprowadza się do prowadzenia odpowiedniej polityki społeczno-gospodarczej, podejmowania wysiłków na rzecz zapewnienia na podstawowym poziomie dostępu dóbr i usług podstawowego koszyka konsumpcyjnego.

Nie można budować bezpieczeństwa ekonomicznego w skali makroekonomicznej, jeśli przedsiębiorstwa działając na własny rachunek i własną odpowiedzialność, nie będą objęte instrumentami polityki gospodarczej, przyczyniającymi się do uzyskania bezpieczeństwa w ich organizacjach.

W miarę rozwoju społeczno-ekonomicznego zmienia się zakres pojęcia bezpieczeństwa ekonomicznego. Owo pojęcie przedostało się do literatury ekonomicznej w okresie rozwoju industrialnego, kiedy inne – w stosunku do dzisiejszych – były realia ekonomiczne: zamknięte gospodarki, przemysł jako kluczowy czynnik tworzenia bogactwa narodowego (w krajach rozwiniętych), pracownicy wymagający ochrony wobec cyklicznego rozwoju gospodarczego. O treści bezpieczeństwa ekonomicznego przesądzały stosunki pracy: promujące stabilność miejsca pracy, powtarzalne wykonywanie tych samych czynności przez pracowników.

Nowe wyzwania to:

- rozszerzanie się globalnej konkurencji,
- otwartość gospodarek,
- szybkie przemiany technik i technologii wytwórczych,
- rosnące zapotrzebowanie na wysoko kształconą siłę roboczą,
- wejście w epokę rozwoju postindustrialnego, opartego na wiedzy.

Znacznie wpłynęły one na wagę pojęcia „bezpieczeństwo ekonomiczne”, głównie w kierunku jego rozszerzenia i wskazania na wieloaspektowość.

Najważniejsza kwestia to nadanie temu pojęciu dynamicznego znaczenia – dzisiejsze bezpieczeństwo ekonomiczne, jakiegokolwiek podmiotu by nie dotyczyło, musi być nastawione na uwzględnienie zmian czynników je kształtujących. Znaczące zmiany na rynkach międzynarodowych, rozwój globalizacji, wzrost współzależności podmiotów politycznych i gospodarczych w każdym wymiarze, a także szybki postęp techniczny z wykorzystaniem IT prowadzą do rozszerzenia i stworzenia nowych ram dla pojęcia bezpieczeństwa ekonomicznego. Zmiana współcześnie jest zatem najważniejszym atrybutem kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego.

Najważniejsza zmiana dotyczy rynku pracy, gdyż kształtuje on zarówno bezpieczeństwo socjalne rodzin (poprzez pracobiorców), jak i bezpieczeństwo przedsiębiorstw (jako pracodawców).

Gospodarki rozwijają się poprzez zmiany strukturalne, szybki postęp techniczny nie tylko w poszczególnych przedsiębiorstwach, ale także w całych branżach. Otwarta i coraz brutalniejsza konkurencja wzmaga szybkie dostosowanie się przedsiębiorstw, co przyczynia się do zmiany relacji pracodawca – pracobiorca.

Coraz mniej firm jest nastawionych na stałe zatrudnianie pracowników, coraz częściej pracownicy muszą zmieniać swój zakres wiedzy i umiejętności, aby odnaleźć się na rynku pracy.

W zakresie bezpieczeństwa ekonomicznego coraz wyraźniejszy staje się podział na:

- przedsiębiorstwa kształtujące swoje bezpieczeństwo jako bezpieczeństwo ekonomiczne organizacji będącej w gotowości, zdolnej do zmian pod wpływem nowych wyzwań płynących z zewnątrz, a także
- władzę publiczną, której obowiązkiem jest zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego, jak też bezpieczeństwa ekonomicznego w skali państwa i regionów.

W tym pierwszym znaczeniu klucz do sukcesu tkwi w samych zdolnościach dynamicznych przedsiębiorstwa, a w istocie zależy od dobrego zarządzania.

W tym drugim – klucz do zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego ma w rękach władza publiczna, która odpowiada tak za konsumentów (społeczeństwo) i ich bezpieczeństwo ekonomiczne, jak za przedsiębiorców (poprzez uruchamianie właściwych instrumentów polityki gospodarczej stwarzających przedsiębiorstwom poczucie budowania własnego bezpieczeństwa ekonomicznego albo drogę do tego procesu).

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE A INNOWACJE

Kamieniem węgielnym bezpieczeństwa ekonomicznego jest dziś gospodarka w świecie innowacji. To one rozstrzygają o konkurencyjności danego kraju (o konkurencyjności branży, przedsiębiorstw), a także o pozycji danego biznesu w skali globalnej.

Wyzwania, jakie rodzi innowacyjna gospodarka, wywołują działania nastawione na zmiany strukturalne w skali makro i mikro, zmiany w charakterze zatrudnienia (na rzecz większej elastyczności, mobilności, ochrony zatrudnienia i dochodów w krótkim okresie), przesunięcie korzyści ze zmian miejsca pracy i budowania kariery, a także z wzrostu podejmowania ryzyka i wzrostu produktywności w przedsiębiorstwach.

Zmiana i elastyczność w funkcjonowaniu przedsiębiorstw wymagają zmiany w zasobach i ich zastosowaniach. Literatura ekonomiczna na temat innowacji jest pokaźna w każdym kraju. Pierwszym, który nadał jej sens we współczesnym brzmieniu, był J.A. Schumpeter. W swojej najsłynniejszej publikacji z 1911 r. określił podstawowe pola innowacji, tj. obszary badawcze i funkcjonowania organizacji, które można nazwać innowacyjnymi. Są to:

- nowe produkty lub produkty zmodyfikowane,
- nowe lub udoskonalone techniki produkcji,
- wejście na nowe rynki,
- nowe sposoby sprzedaży lub zaopatrzenia,
- zastosowanie nowych surowców, materiałów, półproduktów,
- nowa organizacja produkcji.

Zarówno Schumpeter, jak i później guru zarządzania – P. Drucker uważali, że innowacje prowadzą do wdrożenia zmian fundamentalnych, radykalnych, obejmujących wykorzystanie nowych idei, a także nowych wyzna-

lazków technicznych z zamiarem wprowadzenia na rynek nowego produktu lub nowego procesu w przedsiębiorstwie.

Ogromna liczba definicji innowacji podawana przez różnych ekonomistów wiąże innowacje nie tylko z wynalazkiem i wdrożeniem czegoś nowego, ale także z kreatywnością, inwencją, celowymi zmianami, sposobem (nowym) zaspokajania potrzeb, nowym pomysłem, twórczością, procesami badań i rozwoju, nowymi ideami, wszelkim wysiłkiem na rzecz wprowadzenia „nowego”. Takie zestawienie podają m.in. J. Penc i J. Hauschildt.

Dlatego ekonomiści rozważając rolę innowacji, prezentują coraz szerszy kontekst zagadnień związanych z innowacjami:

- wpływ innowacji na tworzenie nowych produktów, usług i rozwiązań,
- związek innowacji ze wzrostem gospodarczym i rozwojem przedsiębiorstwa,
- innowacje i proces kreatywności, rozumiany jako intelektualny wkład w rozwój nowych wyrobów, rozwiązań, idei i pomysłów,
- związek innowacji z procesem ich eksploatacji (poprzez komercjalizację rezultatów udanych innowacji),
- wpływ innowacji na zmiany w przedsiębiorstwach i gospodarkach, wynikające z wdrożenia innowacji i uzyskiwanych z nich wyników,
- związek innowacji z rozwojem przedsiębiorczości poprzez budowę nowych modeli biznesu,
- związek innowacji z klientami poprzez budowę dla nich nowej wartości,
- związek innowacji z rozwojem wiedzy jako rozwijającego się zasobu determinującego potencjalny poziom możliwych innowacji,
- wreszcie – związek innowacji z rozwojem społecznym (nie tylko gospodarczym) poprzez wprowadzanie nowych produktów, usług, rozwiązań, co przyczynia się do budowania dobrobytu, poprawy komfortu życia, a także awansu społecznego wielu grup ludności (Sullivan D.O., 2008, *Defining Innovation for the Extended Enterprise*. Sage Publications INC, California).

Są to atrybuty i pola zainteresowań bezpieczeństwa ekonomicznego zarówno w skali makro, jak i mikro.

Nie jest zadaniem niniejszego opracowania polemika z definicjami innowacji. Ich istota sprowadza się do tego, że wszyscy piszący o innowacjach – nie bez racji – postrzegają je w kategoriach rynkowych, tj. zarabiania pieniędzy na wprowadzaniu czegoś nowego, poprawy pozycji konkurencyjnej, komercjalizacji rezultatów podejmowanych wysiłków badawczo-rozwojowych, rozwoju przedsiębiorczości, kreacji nowej wartości dla klienta, a także budowania nowych modeli biznesu na podstawie innowacji.

Jeśli zatem to przedsiębiorstwa budują bogactwo kraju, poprzez innowacje umacniają swoją pozycję w konkurencji (także międzynarodowej), jeśli celem innowacyjności jest wartość rynkowa, innowacje mają wymiar nie tylko indywidualny (mikroekonomiczny), w skali pojedynczego przedsiębiorstwa, ale także społeczny.

To przedsiębiorcy w ramach zarządzania podejmują decyzję o wprowadzeniu nowego produktu, nowego procesu i nowej usługi, o badaniach prowadzących do nowych wynalazków albo o zakupie licencji na takie nowości. Zmieniają w ten sposób swoje zasoby strategiczne i strategiczne zdolności do budowania przewagi konkurencyjnej i harmonizacji z wyzwaniem płynącymi ze zmian w otoczeniu.

Ale to władze publiczne – w ramach polityki naukowej, gospodarczej i społecznej – są odpowiedzialne za aktywizację ruchu wynalazczego zarówno w przedsiębiorstwach, jak i jednostkach naukowych, a także za współpracę nauki z biznesem, która to współpraca powinna prowadzić z jednej strony do większej ilości wynalazków, a z drugiej – do szybszej i na większą skalę ich komercjalizacji.

Takie zaangażowanie publicznych zasobów, świadome i celowe, jest narzędziem budowania większego bezpieczeństwa ekonomicznego kraju i przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa poprzez zarabianie pieniędzy na wdrożeniu innowacyjnych rozwiązań podwyższają swoje bezpieczeństwo ekonomiczne i swoich zatrudnionych.

Na szczeblu makroekonomicznym dobrze prosperujące, unowocześniające się przedsiębiorstwa i w nich zatrudnieni wniosą większy wkład do budżetu i zmniejszą ryzyko wzrostu bezrobocia (i wypłat socjalnych); w ten sposób wzrośnie społeczny dobrobyt i poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego w skali społeczeństwa.

Aby tak się stało, przedsiębiorstwa muszą właściwie postrzegać swoją rolę – poprzez dobre zarządzanie i wysoko kwalifikowanych zarządzających dobrze rozumiejących wyzwania i umiejących współpracować z załogą.

Osobny obowiązek ciąży na władzy publicznej, która w swoich decyzjach musi uwzględniać strategiczne zmiany rozwojowe, strategiczne wyzwania, międzynarodowy kontekst rozwoju i konkurencji oraz – stosownie do tego – wybiegająco podejmować decyzje i uruchamiać instrumenty nastawione na poprawę innowacyjności gospodarki, regionów, a także na ułatwianie przedsiębiorstwom podejmowania wysiłków w dziedzinie innowacji.

PODSUMOWANIE

Póki co polska gospodarka należy do krajów o niskim poziomie innowacyjności, wydatki na sferę badań i rozwoju są niemal najniższe spośród krajów członkowskich UE, a współpraca nauki z praktyką jest w stadium embrionalnym.

Biurokratyczne rozwiązania, rozwiązywanie bieżących problemów społeczno-gospodarczych, przeznaczanie wydatków publicznych na doraźne zaspokajanie potrzeb wadliwie funkcjonujących sektorów – są głównymi przyczynami tracenia z pola widzenia długofalowych mechanizmów rozwoju i pomijania faktu, że głównym czynnikiem bogacenia się od kilkudziesięciu lat w krajach wysoko rozwiniętych stała się wiedza, nauka, a także rozwój intelektualny człowieka (jako pracownicy i pracodawcy).

Literatura

- Buzan, B. (1991b). *New patterns of global security in the twenty-first century*, „International Affairs” vol. 67, no. 3. ISSN 1468-2346.
- Engerer, H. (2009). *Security economics: Definition and capacity*, Economics of Security Working Paper Series.
- Hacker, J.S., Huber, G.A., Rehm, P., Schlesinger, M., Valletta, R. (2010). *Economic security at risk; Findings from the Economic Security Index*, The Rockefeller Foundation, US.
- Hauschildt, J. (1997). *Innovations management, 2 Auflage*, Muenchen: Verlag vahlen. ISBN 9783800634132.
- Kozachenko, G., Lyashenko, O., Bezbozhny, V. (2010). *Enterprise economic security management conception*, TEKA Komisji Motoryzacji i Energetyki Rolnictwa – OL PAN, 10A, s. 263–270.

- Kuciński, K. (red.) (2016). *Determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego przedsiębiorstw*, Warszawa: Badanie Statutowe Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie SGH. ISBN 9788375567434.
- Matusiak, K.B. (red.) (2008). *Innowacje i transfer technologii*, Warszawa: PARP.
- Nesadurai, H.E.S. (2005). *Conceptualising economic security in an era of globalisation: What does the East Asian experience reveal?*, „CSRG Working Paper” no. 157/05, Univ. of Warwick.
- OECD (2004). *The security economy*, OECD Publishing. ISBN 9789264107748.
- Osberg, L. (2012). *Measuring economic security in insecure times: new perspectives, new events and the index of well being*, CCLS Research Report 2009–2012, Kanada.
- Sullivan, D.O. (2008). *Defining innovation for the extended enterprise*, Sage Publications INC. Thousand Oaks California.
- Sundbo, J. (2001). *The strategic management of innovation*, Edward Elgar Pub. ISBN 9781840647990.
- The cornerstones of economic security for resilient workers* (2013). National Governors Association Center for Best Practices, Ford Foundation US.
- Weiland, A. (2016). *Toolbox change management*, Schaeffer Poeschel Stuttgart. ISBN 9783791035918.